

Prof. Dr. Freddy Mortier heeft wijsbegeerte gestudeerd in Gent. Tegenwoordig is hij decaan van de faculteit letteren en wijsbegeerte van de universiteit Gent. Hij publiceerde o.a. over de filosofie van Marx, opvoeding en moraalonderzoek. Hij is voorzitter van het centrum voor Filosofie-onderwijs en Morele opvoeding. Tevens is hij verbonden aan het Centrum voor Bio-Ethiek en het Centrum voor Ethiek en waardenonderzoek.

CV: Beste professor. Bedankt om u beschikbaar te stellen voor dit interview. Hoe was uw relatie met Jaap Kruithof? Wat heeft u allemaal van hem opgestoken?

Freddy Mortier: Wat ik van hem opgestoken heb? Dat is een hele hoop hoor. (glimlacht) U weet dat ik bij hem m'n doctoraat heb gemaakt, wat op zich al een speciale belevenis was, omdat Kruithof z'n eigen manier van begeleiden had. Die manier van begeleiding bestond erin dat hij niet aan begeleiding deed. Hij vroeg wel geregeld hoe het werk vorderde, en we hadden inhoudelijke discussies over m'n onderwerp. M'n doctoraat ging over houdingen en normeringen met betrekking tot het menselijk lichaam, gekoppeld aan een historische studie over het omgaan met het menselijk lichaam in de 18de eeuwse geneeskunde, scangeneeskunde en obstetrie. Daarnaast onderzocht ik de 18de eeuwse opvoedkundige filosofie, en dan vooral de Franse. Toen vormden die onderwerpen 1 geheel. En dat ging dus eigenlijk over disciplineren, en de verklaringen voor disciplineren. Die waren van economische aard, van culturalistische aard, enzovoort. We hadden daar toen redelijk wat gesprekken over, over de verklaringskaders die ik gebruikte, en hij wees me ook relevante literatuur aan. Maar hij begeleidde niet op het niveau van hoofdstukken of structuur van het doctoraat. Hij zei dan 'Je moet maar flink genoeg zijn, en ervoor zorgen dat dat in orde komt, en ik ben heel benieuwd om uw boek te lezen eenmaal het af is. Niet eerder, je bent groot genoeg om dat zelf te kunnen.' Op die manier heb ik hem heel persoonlijk leren kennen.

CV: Ben je daarvoor al met hem beginnen spreken?

Mortier: Ja, tamelijk veel zelfs. Dat was naar aanleiding van het eerste examen dat ik bij hem deed, een partieel examen in januari. Hij was daar zeer tevreden over, zodat we meer gesprekken hadden. In het tweede jaar ben ik dan beginnen werken over wat uiteindelijk m'n scriptie geworden is, namelijk de epistemologie van *Das Kapital* van Marx. Er is daar een klassieke stelling over, die ook door Kruithof werd verdedigd, die stelt dat de structuur van *Das Kapital* eigenlijk Hegeliaans is. *Das Kapital* gebruikt dus de werkwijze en de methode van Hegel. Kruithof heeft trouwens zelf z'n doctoraat gemaakt over Hegel. Na de relevante literatuur rond *Das Kapital* gelezen te hebben, heb ik me op Hegel gestort. Dat is een hele belevenis.

CV: In Gent ligt de nadruk niet zo sterk op tekstexegese.

Mortier: Kruithof wou dat ook niet. Hij kende zijn klassiekers zelf wel heel goed. Hij kende de moderne wijsbegeerte heel goed, en zeker Kant en Hegel. Maar hij wou dat met de studenten niet lezen. Dat is de richting die Gent uitgeslagen is met de moraalwetenschap. Ten tijde van die oprichting hebben Kruithof en Apostel grote kuis gedaan in de klassiekers van de bibliotheek. Die werden in een kastje apart gezet, en de teneur was dat we ons gingen bezighouden met actuele problemen. Ik denk dat ze daar een beetje onderschat hebben wat het gewicht was van het feit dat ze die tradities zelf weldegelijk kenden. Als je iets kent, is het makkelijk om te zeggen dat je die oude sofften eigenlijk niet nodig hebt. Het gevolg is echter dat je dan met generaties komt die dat niet meer

gelezen hebben. Ik heb dat hier zelf met de lerarenopleiding meegemaakt. Ik stelde vast dat filosofen die moesten lesgeven over Hume en Kant in het secundair onderwijs die zelf niet gelezen hebben. Maar als je iets niet gelezen hebt, dan moet je het toch niet uitleggen aan iemand anders ook hé. Dus dat is wel een probleem geweest naar aanleiding van die oriëntatie.

CV: Hoe verliep de studie van Hegel? Heeft Kruithof u intensief begeleid daarin?

Mortier: Ik heb met Kruithof heel wat gesprekken gehad over Hegel en Marx. Ik denk dat ik een van de weinigen geweest ben. We gingen dan wel in op de grond van de zaak. Ik bracht bijvoorbeeld stukken mee van de *Logik* van Hegel, en zei ‘Dit stuk over de contradictie, hoe zie jij dat nu? Hoe moeten we dat interpreteren bij het voorgaande?’ en daar hadden we dan discussies over. Dat waren discussies die gericht waren op de interpretatie van Hegel, waar z’n doctoraat eigenlijk over ging. En dan heeft hij mij verder begeleid in, zeg maar, de literatuur, om dus toegang te krijgen tot *Das Kapital*. Een belangrijke naam toen was Henri Lefèbvre, die marxist was, hegelo-marxist zoals men dat noemt. Die had een aantal interessante dingen te zeggen over de methode van Marx, aansluitend bij Hegel. Kruithof gaf me dan nog meer literatuur, de notitieboeken van Lenin bijvoorbeeld. Lenin heeft uitvoerige notitieboekjes bijgehouden over de logica van Hegel. Dat moest ik volgens hem dan ook lezen, en dat heb ik dan ook gedaan, en uiteindelijk heb ik m’n licentieverhandeling bij hem geschreven. Dat was een kanjer. In die tijd kon dat nog.

CV: Wat was de conclusie van uw verhandeling?

Mortier: Ik ondervond dat Kruithof en een hele boel anderen, Schmitt en dergelijke meer, zich vergist hadden over de structuur die Marx gebruikte. Wat Marx gebruikte was een eenvoudige evenwichtbenadering, zoals je ze ook bij Ricardo, Adam Smith, enz. vindt. Dat week helemaal af van wat de vooronderstelling was van het onderzoek. Nu, ik moet zeggen dat Kruithof zich daar nooit van gedistantieerd heeft. Op die manier heb ik hem leren kennen. Na m’n licentieverhandeling raadde hij me aan ergens anders te studeren. Wat moest ik volgens hem nog een jaar in Gent doen? Er zijn maar een paar plekken waar het goed toeven is, dus als ik in de toekomst iets wou doen moest ik naar Parijs, naar Londen, of naar Berlijn. Allemaal Europa dus, hij heeft nooit de Verenigde Staten vermeld. Nu, vroeger was dat zo makkelijk niet. Nu ligt het voor de hand ergens anders te studeren, dankzij Erasmus e.d., maar vroeger waren er veel minder kaders dan vandaag. Ik heb eind de jaren 70 me daarop voorbereid, en ben dan in 1980 gaan studeren aan de Sorbonne. Ik heb daar toen het geluk gehad bij een vriendin Sartre te kunnen lezen, *L’être et le néant*. Ik heb een aanvraag gedaan daar, en die werd geaccepteerd. En ook toen ik daar zat, had ik geregeld telefonisch contact met Kruithof. Nu moet je weten dat Kruithof zelf in Parijs gestudeerd heeft, bij Jean Hyppolite, die een werk gemaakt heeft over de *Phänomenologie des Geistes*. Hyppolite was de eerste die een volledig commentaar schreef bij de *Phänomenologie*, die dat werk begrijpelijk maakt. Dus je kunt je wel voorstellen dat ik naar aanleiding van die gelegenheid weer wat nieuwe contacten met Kruithof had. Op een bepaald ogenblik zat ik met een probleem. In Parijs hadden ze me gevraagd om daar te blijven en een doctoraat te maken, en net op dat moment zei Kruithof dat er bij het FWO een plaats was voor me. Toen zei Jaap duidelijk dat het heel belangrijk is je maatschappelijke taak in Vlaanderen op te nemen. Ik ben dan bij het FWO gaan doctoreren. Maar dat was dus toevallig dat ik op zaken stootte,

Sartre en Hegel die hem ook interesseerden. Hij was helemaal geen filosoof's filosoof hé, zoals men dat zou kunnen noemen. Te schrijven voor filosofen om filosofisch geïnterpreteerd te worden, dat interesseerde hem eigenlijk niet.

CV: Een aansluitende vraag. U zegt dat Jaap Kruithof voorstelde aan u om u in Vlaanderen te engageren. Zou het nog mogelijk zijn dat men dat tegenwoordig aanraadt aan studenten, gezien de internationalisering van het bedrijf?

Mortier: Ja, ik denk dat dat mogelijk is, maar je moet dat op een andere manier doen. Voor Kruithof was het publiceren in het Engels of het Frans echt niet zo belangrijk. Zijn opvatting was dat als je als filosoof iets moet betekenen in je eigen cultuurgebied. Nu denk ik dat wat Kruithof zelf schreef, *De Zingeving* en de *Ethicologie*, dat dat weldegelijk op internationaal niveau staat. Daar ben ik echt van overtuigd, ook al verwijst hij zelf heel weinig naar mensen die toen bezig waren met bvb. moraal sociologie, realistische benaderingen van moraal, of contextualisering. Hij las wel veel, je ziet dat ook aan de grootte van de bibliografie, en zeker in het begin heeft hij dat allemaal goed verwerkt. Dat werk staat op internationaal niveau, dus waarom heeft het nooit aangeslagen zoals dat van Edelman of Kwasniewski aansloeg? Simpel, omdat hij dat in het Nederlands geschreven heeft. Wat men vandaag moet doen is om te proberen, zoals Bourdieu dat zei, ervoor te zorgen dat je een degelijk wetenschappelijk werk hebt, en dan daarnaast je bezighouden met de performance. Of zoals Kruithof zelf zei: 'Je hebt je werk, en je moet je werk doen, dat moet serieus en in orde zijn. En dan kun je naar buiten komen.' Sartre heeft een grote invloed gehad als intellectueel, niet omdat hij in de gazettes stond zoals Finkielkraut en dergelijke, die eigenlijk geen oeuvre hebben, maar omdat hij de *Critique de la Raison Dialectique* schreef, wat een hele prestatie is.

CV: Valt iemand als Chomsky ook niet in deze categorie?

Mortier: Ja, Chomsky, dat is nog zo iemand die een ongelooflijk intellectueel kapitaal heeft opgebouwd, en daardoor ook aanzien gekregen heeft daarbuiten. En als je kijkt naar de toestand 30 jaar geleden, 20 jaar geleden, dan was het zo dat je voldoende kapitaal kon opbouwen in Vlaanderen. Vandaag is dat door de globalisering, en meer bepaald het ontstaan van een Europese context voor het onderwijs, onmogelijk om intellectueel kapitaal op te bouwen in een lokaal kader. Je moet dus dat kapitaal verwerven, en daarnaast, zoals Kruithof altijd heeft benadrukt, heb je het moment van de performance. En daar moet men blijven op hameren. Je moet blijven iets betekenen voor je eigen cultuurgebied, zeker als filosoof, maar eveneens voor historici, literatuurwetenschappers, etc. Men moet dus meer naar buiten komen met het geleverd werk, niet als vulgarisering, maar als aanvulling ervan. Ik denk dat dat moeilijker ligt nu. Je kunt niet zeggen: 'hou je bezig met dingen te schrijven die van belang zijn voor politiek en dergelijke', want dat is suicide voor je carrière. Kruithof heeft dat nooit gedaan. Kruithof heeft een heel pak belangrijke werken geschreven, die op dat ogenblik volstrekt voldeden aan academische voorwaarden. Hij beschouwde boeken als *Ingaan op de dingen* enz., die cursiefjes van hem, niet als z'n werk hé. Als zijn werk beschouwde hij boeken zoals *Arbeid en Lust* en *Ethicologie*. Dat zijn dingen waaraan hij werkte. Ik heb een aantal werken van Kruithof, die hij nooit gepubliceerd heeft. Er is bijvoorbeeld een boek over democratie waar hij mee bezig was, dat nooit gepubliceerd was. Ik zag in zijn kast versie 8 liggen van dat boek. Versie 8, van een boek dat hij nooit heeft gepubliceerd. En van al z'n werken zijn er immers veel versies. Kruithof ging 's morgens aan

zijn tafel zitten, en begon te schrijven. Uren zat hij dus aan z'n werktafel om z'n serieuze werken in elkaar te steken. Dat is onvoorstelbaar. Kruithof zei van werken dat dat iets presteren was, het belangrijkste wat je kunt doen. Je moet natuurlijk niet alleen maar presteren, er zijn ook andere dingen, maar je moet weten waar het accent ligt. Dààr. Dat was zijn benadering.

CV: U vermeldt dat niet enkel filosofen een maatschappelijke taak hebben, maar ook historici en literatuurwetenschappers. In Amerika zijn deze richtingen in verval, omwille van de economische crisis. Men oriënteert steeds meer naar de exacte wetenschappen, omdat die als nuttiger aanzien worden. Denkt u dat zo'n situatie hier ook mogelijk is?

Mortier: Wel, natuurlijk is dat mogelijk. Alleen is de toestand niet zo. Als we kijken naar wat er op dit ogenblik in de financiering van de wetenschappen gebeurt, dan zie je wel dat er een dominantie is van wat men noemt A1-publicaties. Dat zijn publicaties die door Thomson Scientific gerefereerd worden, een model dat uit de bèta- en gammawetenschappen komt. Dat wordt nu bijgesteld en aangepast, er komen metingen die op een meer betrouwbare manier de prestaties vastleggen in de humane wetenschappen. Die zijn natuurlijk nooit helemaal betrouwbaar. Maar als men kijkt naar de financiering in wetenschappelijk onderzoek, dan ziet men dat er nog nooit zoveel geld gegaan is naar de humane wetenschappen als vandaag. Dat heeft te maken met hoe het FWO tegenwoordig tewerk gaat: dat krijgt veel meer middelen vandaag dan pakweg 10, 15 jaar geleden. En daardoor kunnen alle universiteiten meer middelen krijgen om onderzoek te verrichten, waardoor de humane wetenschappen hier in Gent zo vooruit aan het gaan zijn. Er is een enorm belang gesteld vanuit de Europese context op het afleveren van doctoraten. Daar staat tegenover dat er veel meer geïnvesteerd wordt dan vroeger. Ik heb nog nooit zoveel mensen aan deze instelling gezien. Sinds ik hier als decaan zit, en eigenlijk al een tijdje ervoor, kan men zien dat er jaar na jaar een groei in het personeelsbestand is. Dus als mensen beginnen te klagen over de teloorgang van de humane wetenschappen, dan moet men gewoon tellen hoe het zit met de onderzoekspopulaties in de wetenschappen. Toen Kruithof hier zat was men met 15 mensen. Nu met 80. Er is dus een ongelooflijke verandering.

CV: U geeft les aan de moraalwetenschappers. Is het project moraalwetenschap, het project van Kruithof, Apostel, De Coninck en andere, veranderd met de tijd toen u studeerde?

Mortier: Nee, het project is exact hetzelfde gebleven. Wat wij geleerd hebben van Kruithof, én Apostel, is dat als je aan moraalwetenschap doet, je twee componenten hebt die de kansen van je onderneming bepalen. Ten eerste moet je een degelijke filosofische vorming hebben: je moet kunnen kritisch denken, analytisch denken, normatief denken, en dergelijke meer. Je moet dus wijsgerige instrumenten gebruiken. Ten tweede moet je aansluiten met de stand van de wetenschappen. Neem bijvoorbeeld de gedragswetenschappen: je kunt niet aan moraal doen zonder interesse voor economie, politiek, internationale betrekkingen, en dergelijke meer. Als je niet op een wetenschappelijke manier bezig bent, dan ben je een verhaal aan het maken dat losstaat van de realiteit. Die houding hebben we altijd bewaard. En ik denk dat het volgende zich heeft voorgedaan: een aantal van ons hebben dat model, dat ons is aangereikt door Apostel en Kruithof, heel ernstig genomen. Ik heb dat ook bij mezelf gezien. Hun boodschap was: als je aan ethiek

gaat doen, moet je je baseren op wetenschappen. Maar zij deden zelf niet aan wetenschappelijk onderzoek, niet aan empirisch onderzoek dus. Wat ze deden was wijsgerige analyse. Maar dat is natuurlijk niet het in de praktijk brengen van hun eigen model. Hetzelfde bij Hugo Van den Enden. Hij benadrukte het belang van ideologiestudie, en had daarvoor een heel model uitgewerkt. Maar Van den Enden heeft nooit de studie van een bepaalde ideologie gedaan. Dat is een beetje vreemd. Ze maakten een analytisch kader om iets te gaan benaderen, maar pasten het nergens op toe. En wat er gebeurd is in de generatie daarna, is die zich veel meer richtte naar empirisch onderzoek. Natuurlijk hebben ze aan de ene kant de manier van werken van de filosofie behouden, maar een aantal zijn zich gaan toeleggen op het gebruiken van empirische technieken. Als je kijkt naar ethiek, dan zijn er hier mensen die op het vlak van toegepaste ethiek, wat tegenwoordig tamelijk uitgebreid is, bijdragen tot die discipline vanuit de gedragswetenschappen. Omgekeerd gaan ze ook zelf bijdragen leveren tot de empirische wetenschappen. De mensen die hier nu zijn, zijn het project van Kruithof en Apostel aan het verwezenlijken. En daar is ook het Centrum voor Logica en Wetenschapsfilosofie mee bezig, door hun logica op zo'n manier te bedrijven dat de formalisten in de logica duidelijker aansluiten bij het redeneren van mensen in concrete situaties. De eersten, en zeker Kruithof, waren vooral bezig met de rol van de moraalwetenschappen in Vlaanderen, vanuit de context van de vorming van de leerkrachten zedenleer. Dat was toen een cruciale behoefte, waar aan voldaan moest worden. Maar aan die eerste inspiratie hebben ze een wetenschappelijk programma gekoppeld. Dat wordt duidelijk als je de tekst van Apostel, *Pluralistische grondslagen van de moraalwetenschap*, leest. Dat was een aanduiding van de thema's van het moraalwetenschappelijk onderzoek. Dat zijn bijna allemaal empirisch gerichte thema's, die bijvoorbeeld in de sociologie, economie of psychologie kunnen gedaan worden, maar telkens met een kritische dimensie eraan. Dat is wat er nu gebeurt. De mensen zijn zich daar steeds meer op gaan toeleggen. Nu kan dat overkomen als een verenging, omdat dat werk zich bevindt in een omgeving waar vooral de nadruk ligt op internationale publicaties, waardoor men geen tijd meer zou kunnen hebben om zich op het maatschappelijk veld te begeven. Nu doen de mensen hier dat wél, maar op een minder spectaculaire manier. Iemand als Guido Pennings bijvoorbeeld, die over reproductieve geneeskunde bezig is, weegt overal in Vlaanderen waar daarover belangrijke beslissingen gemaakt worden. In eerste instantie op politiek niveau, vooral op federaal niveau, waar belangrijke beslissingen genomen worden. In de debatten daar is hij actief betrokken, en wordt hij gehoord. Dat komt natuurlijk niet in het nieuws, maar het is er wel. En zo is dat met een heleboel mensen in onze afdeling het geval. We wegen door, maar dat is minder spectaculair dan bij Kruithof of Vermeersch. Die mensen waren dan ook wel uitzonderlijk getalenteerd.

CV: Zou je niet kunnen stellen dat de tendensen in de internationale academische samenleving misschien ervoor zorgen dat de moraalwetenschap nu meer kans heeft om door te breken? Wat je nu ziet is datt de nadruk steeds meer gelegd wordt op het empirisch aanpakken van morele problemen, zoals bijvoorbeeld bij darwinistische paradigma's, bij experimentele filosofie of bij het geluksonderzoek, dat in de economie sterk opmars maakt.

Mortier: Dat klopt. Daar is een beetje waar we daarnet naar verwezen hebben, toen ik het had over de praktische ethiek. In de jaren 70 was het zo dat het leek alsof de ethiek dood was. Men wou daar niets meer van horen, als gevolg van het logisch positivisme.

Zeker bij mensen die zich bij de Angelsaksische traditie aansloten leefde de gedachte dat op het vlak van moraal eigenlijk niets betrouwbaars kon verteld worden. Als het allemaal maar een kwestie is van anderen overtuigen van uw gelijk, en er geen objectieve grondslagen zijn om argumentaties te ondersteunen, waarom zou je daar dan mee bezig zijn? Hou je dan bezig met studie van feiten. Je kunt dan nog wel metafysica en epistemologie, zéker epistemologie, gaan doen, maar geen ethiek. Dat leefde toen sterk. Aan het eind van de jaren 70 zag je echter een explosie aan ethisch werk, als gevolg van het werk van John Rawls. En dat sluit enorm aan bij de grote problemen die zich vanaf dan beginnen te stellen. Een aanloop daarvan was de Club van Rome, in de jaren '70, maar dat heeft zich pas 10 jaar later vertaald in een milieufilosofie. Dan krijg je plots een filosofie die zich bezighoudt met alle actuele problemen die je je maar kunt voorstellen. Bio-ethiek bijvoorbeeld, dat is een academische industrie. Er werken daar wereldwijd ontzettend veel mensen in, dat is immens. Daar wordt trouwens heel veel geld in gestoken, op internationaal niveau. Net omdat het aansluit bij heel reële problemen: stamcelonderzoek bijvoorbeeld. Om te kunnen antwoorden op de vraag of de maatschappij daarmee moet voortgaan, moet je eerst een analyse hebben van de standpunten. Dat biedt een kans, waardoor de moraalwetenschap meer dan ooit zijn deugden aan het bewijzen is. Alleen gaat het niet onder de noemer moraalwetenschap, maar onder de noemer praktische ethiek. Zo belangrijk is dat niet. Als ik zie wat mensen doen die ik op internationale congressen tegenkom, dat is wat wij moraalwetenschap zouden noemen. De mensen waarmee ik spreek, daar zitten wat filosofen bij, maar niet veel, daar zitten psychologen bij, artsen, sociologen, etc. Dat is precies het model van werken wat Kruithof en Apostel hebben voorgestaan. Men moet multidisciplinair werken, men moet interdisciplinair werken. Je kunt natuurlijk niet op je eentje al die disciplines belichamen, waardoor je genoodzaakt bent om in teams te werken. Misschien hebben ze daar minder aan gedacht. De manier van werken was toen anders. Kruithof was werkelijk iemand die als een ambachtsman werkte. 's Morgens sta je op, je zet je in je atelier, en je bent aan het schrijven. 's Avonds ben je aan je werkstukken een einde opgeschooten. En als je werkstuk onbevredigend is, dan schaaf je het bij, of je herbegint. Dat was zijn manier van werken. Vandaag zitten we veel meer in de vorm van een KMO. Je organiseert een onderzoeksgroep, en stuurt mensen aan om daar of daar onderzoek te doen. Dat is veel meer een collectief gebeuren. Dat is een concretisering van hun intenties. Vroeger werd projectwerken niet gedaan, er was daar geen geld voor vrijgemaakt. Nu is daar veel meer ruimte voor, waardoor de studenten ook meer kans hebben om een doctoraat te verkrijgen. Vroeger had je een kleine kans om dat te bereiken als je grootste onderscheiding had. Nu heb je een rijke kans om een doctoraat te behalen als je een redelijk curriculum hebt, zelfs zonder te moeten behoren bij de top van de studenten.

CV: In welke zin hebben de resultaten uit de moraalwetenschap de maatschappij, vooral in Vlaanderen veranderd?

Mortier: Verandering aanwijzen is natuurlijk moeilijk. Je moet dat nu historisch bekijken. Men spreekt nu over Kruithof in de verleden tijd, en eigenlijk vind ik dat die verleden tijd al een beetje langer aan het lopen is. Dat is erg om te zeggen natuurlijk, maar de afgelopen 10 jaar was hij toch veel minder in de openbaarheid dan in de periode daarvoor. Wat heeft dat toen veranderd? Om te beginnen de bijdragen van Kruithof, Apostel en anderen, want eigenlijk was dat een collectieve onderneming, die ze geleverd hebben voor de erkenning van de vrijzinnigheid en andere niet-religieuze wereld-

beschouwingen in Vlaanderen. Je kunt dat niet onderschatten. Als je het vanuit een internationaal perspectief bekijkt, is het verbazingwekkend hoe snel men in Vlaanderen erin geslaagd is om sinds de jaren '60, ervoor een oerkatholiek streekje, het pluralisme een feitelijke basis te geven. De verzuiling is voor een groot deel doorbroken. Als je vandaag in Vlaanderen uitkomt voor je atheïsme is niemand nog geshockeerd. Nu, misschien hier en daar nog een non, maar de maatschappij schrikt daar niet van. Het feitelijk pluralisme is hier heel groot geworden. Dat is de bijdrage van de moraalwetenschap van Gent en Brussel, en van de vrijzinnige verenigingen die die twee instellingen steunden. Ik denk dat je hier een tamelijk uniek levensbeschouwelijk klimaat hebt, dat je niet op dezelfde manier vindt in bijvoorbeeld Frankrijk, en zeker niet in Engeland. Dat is een ding.

CV: Is het ook vooral niet dat dankzij mensen zoals Kruithof en Apostel, in bijvoorbeeld z'n *Atheïstische Spiritualiteit*, en verder mensen zoals Hubert Dethier, Rik Pinxten en Gily Coene, die een positief humanisme creëren, dat het klimaat anders is dan in Engeland of de Verenigde Staten? Daar heeft men veel meer een negatieve vrijzinnigheid, dat veel meer neigt naar naturalisme dan humanisme.

Mortier: Dat heeft te maken met nationale particulariteiten. In de Verenigde Staten is er een grote dominantie van de religieuze bewegingen, die niet in overkoepelende kerken gestructureerd zijn, maar op het niveau van kleine gemeenten. En die kerken spelen allemaal een rol in de maatschappelijke integratie, ze houden het sociaal weefsel bij elkaar. Daarbij handelen ze vaak heel actief en agressief. Dus dan is er een andere strategie nodig tegenover religie, dan in onze contreien, waar we nog een erfenis hebben vanuit de Italiaanse Renaissance, waar je duidelijk een aantal denkers hebt die atheïstisch of agnostisch zijn. Die hebben een invloed gehad hier. De context is helemaal anders dan in Engeland. Het klopt misschien wel dat men in Engeland op een meer negatieve manier omgaat met religie, omdat ze zich negatief hebben moeten profileren, maar ik weet niet of het zo'n groot verschil maakt. Het belang van humanistische of atheïstische spiritualiteit lijkt me ook niet zo doorslaggevend. Ik ken dat werk van Apostel wel, en Kruithof heeft daar ook wel wat over geschreven, maar daarna is dat heel lang stilgebleven. Nu komt dat wel weer een beetje naar boven. Nu, (aarzelend), ik denk niet dat dat een beweging is die heel veel mensen aanspreekt. Ik vind het ook persoonlijk een beetje vreemd. Die spiritualiteit, wat moet dat gaan aantonen? Wil men dan zeggen, 'we zijn atheïstisch, maar dat wil niet zeggen dat wij ergens gehandicapt zijn'? Wat is er mis met iemand die geen spirituele oefeningen doet, of dat niet als zodanig wil benoemen? Ik weet niet of dat zo'n belangrijke beweging is. Ik kan er wel inkomen dat sommige mensen zeggen dat daar wel iets inzit, maar het lijkt me niet essentieel te zijn. En het is zeker niet iets wat gedragen wordt door de vrijzinnige gemeenschap in Vlaanderen, en zeker niet als je het vanuit België bekijkt. Dat wil niet zeggen dat humanisme als zodanig niet ingevuld wordt: het wordt wel ingevuld als diversiteit, als pro-humane waarden, als voorstander van menswaardigheid, en onvermijdelijk ook voor een deel door anti-godsdienstige waarden. Je kunt daar niet onderuit. Heel veel dingen die persoonsgebonden zijn, vallen traditioneel onder het veto van de kerk, meer bepaald van de rooms-katholieke kerk. Bij de protestanten is dat wat losser. In een katholieke omgeving kun je dus niet over je eigen lijf beschikken. Dan ben je wel verplicht om daartegen in te gaan. Als men zegt, 'Het leven is u door God gegeven, en er is een spoor van zijn aanwezigheid in de werkelijkheid', en jij gelooft niet in die God,

dan moet je toch kunnen je leven leiden zonder je daardoor te laten sturen. Als men denkt dat God het leven geschonken heet, betekent dat dat je geen euthanasie mag vragen? Als een omgeving euthanasie, geboorteperking, etc. weigert, dan kan je niet anders dan je negatief gaan opstellen tegenover zo'n omgeving. Waarden die zo aan je lijf plakken, mogen niet gemonopoliseerd worden. Nu is de situatie verbeterd, maar dat negatieve is onvermijdelijk.

CV: Jaap Kruithof was redelijk pessimistisch over de toekomst. Hoe staat u daar tegenover?

Mortier: Ik denk dat hij gelijk heeft. (lacht) Ik denk dat je niet anders kan dan redelijk pessimistisch zijn, als je ziet op welke omvang en snelheid de ecologische crisis zich verder voltrekt. Alleen al de opwarming van de aarde, dat gaat een immense impact hebben op ons milieu, onze samenlevingsvorm, etc. Daar kun je toch niet optimistisch over zijn. Zeker als je ziet wat we moeten doen om een onnozelheid te behalen zoals de Kyoto-norm, die eigenlijk een druppel op een hete plaat is. Hoe gaan we dan ooit in staat zijn om zo'n proces met zo'n diepgaande effecten te gaan beheersen. Hetzelfde geldt voor de vernietiging van diversiteit op wereldschaal. De snelheid waarmee het regenwoud wordt vernietigd, dat is immens. De snelheid waarmee grondstoffen opgebruikt worden, dat is immens. En de oplossing die men er tegenover stelt, is de jongste tijd kernenergie, wat plots weer positieve reclame krijgt, maar je zit dan met een enorm afvalprobleem dat nog altijd niet opgelost is, en waar men nog geen stap dichterbij een oplossing. Kernfusie, dat zou het probleem oplossen, maar dat is nog altijd geen stap opgeschoten. Ik heb daar voor de eerste keer van gehoord toen ik 10 jaar was. Toen zijn ze daarmee afgekomen. En nu staan ze nog altijd evenver met de controle van dat proces, en er is ook geen vooruitzicht dat dat snel zal veranderen. Dat loopt niet goed. Kijk naar de millenniumdoelstellingen, in verband met de bestrijding van armoede, dat gaat niet vooruit. Kijk op wereldschaal naar de conflicthaarden, dat gaat niet vooruit. Nu, dat is nog een status-quo, maar de ecologische crisis zal er uiteindelijk wel voor zorgen dat de planeet naar de knoppen gaat. Ik denk dat wel. Ik ben ook heel pessimistisch.

CV: Gaat u akkoord met de analyse van Jaap Kruithof dat het omwille van het kapitalistisch proces onmogelijk is om de crisis op een grondige manier af te stoppen?

Mortier: Wel, ik zou ermee opletten om dat te stellen. Wat in elk geval waar is, is dat energieverslindende verouderde technologieën de planeet kapotmaken. Nu is het gebruik van die technologieën verbonden aan een of ander economisch systeem. Je kunt je daar vragen bij stellen. De manier waarop de oostbloklanden indertijd omgingen met de planeconomie en industriële ontwikkeling, was van die aard dat er nog veel minder rekening gehouden werd met omgevings- en milieufactoren dan in het Westen, waar het tenminste nog de regel was dat de kapitalistische expansie verbonden moest zijn met allerlei vormen van overheidsregulatie, met inbegrip van milieutaksen, milieutaksheffingen en dat soort zaken. Het kapitalisme ontwikkelt zich altijd binnen een bepaald regulatief kader. Dat is niet compleet wild hé. Dus dat betekent dat je niet vantevoren kunt zeggen dat kapitalisme als zodanig het grote probleem is. Maar dat het kapitalisme niet intrinsiek ermee verbonden is, neemt niet weg dat het in feite ermee verbonden is. In feite is het datgene wat de planeet kapotmaakt, dat lijkt me voor de hand te liggen. Er zijn geen andere systemen van macro-economische betekenis meer, dus waar kunnen we op gokken? Dat er minder energieverslindende, minder vervuilende technologieën

worden ontwikkeld, en dat de consumptie-aspiratie van het kapitalisme gaat verminderen. Iets wat Marx altijd zei, was dat het kapitalisme in staat zal zijn om zo'n overvloed van goederen te produceren, dat de belangrijkste behoeften van mensen kunnen ingelost worden. Nu, dat systeem is er nu toe in staat, maar de verdeling is zo ongelijk dat het zijn beloften niet waarmaakt. En dan krijg je nieuwe groeipolen, tijgers, die zorgen dat de snelheid waar daar geconsumeerd wordt, de onze gaat benaderen. Dat betekent dat per menselijke eenheid de ecologische voetafdruk een stuk zwaarder wordt. De draagkracht van onze planeet laat dat gewoon niet toe. En dat is wat zich nu aan het voordoen is. De ontwikkeling van China, India, Brazilië; etc. maakt de planeet, door ons voorbeeld, kapot. Het is een kapitalistische expansie, ook bij de Chinezen trouwens, die de zaak kapotmaakt. Ik denk dat het heel moeilijk zal zijn om daar controle over te krijgen. Wanneer gebeurt er zo iets? Wanneer er rampen gebeuren. Werkelijk rampen. Dan pas zullen we de kans krijgen om daar iets aan te doen.

CV: Kan de financiële crisis nu daar niet al een kentering in teweegbrengen?

Mortier: Wel, over die financiële crisis, men heeft lange tijd gedacht dat er geen ongelukken meer konden gebeuren met het kapitalisme. Dit terwijl een aantal mensen, waaronder een aantal economen, het toch hebben zien aankomen. Ludo Cuyvers schreef indertijd, begin jaren '80, artikels over staten die omgingen met het begrotingstekort, en daar stond toen al in dat ze bezig waren met een enorme zeepbel van valse meerwaardemechanismen, vals geld of valse welvaart te creëren. Begin jaren '80. Dat werd dan door de rest van de wereld betaald, die het onderhoud met de VS konden ondergaan. De tekorten in de VS werden opgevangen met kredietverleningen op grote schaal, waar geen productiviteit tegenover stond, waar geen reële meerwaarde tegenover stond. Maar het kapitalisme heeft hetzelfde meegemaakt in de jaren '30. En ze heeft het overleefd. Er zijn ontzettend veel industriële en kapitaalscrissen geweest in het kapitalisme, waar dat systeem zich telkens weer van hersteld heeft, dus ik denk dat het in dit geval ook wel zo zal zijn. Je krijgt een enorme inkrimping van je activiteit, die aan lichtsnelheid gaat, dat is duidelijk. En het effect op korte termijn voor de werkgelegenheid is gigantisch. Mensen in mijn buurt zien het nu al aankomen, zijn nu al ander werk aan het zoeken. Dat heeft een ongelooflijke impact op het leven van mensen. Het zorgt niet meer voor massale verpaupering, zoals de crisis in de vorige eeuwen. Maar het systeem zal zich herstellen. De productiviteit zal een tijdje afnemen, men zal dus de tering naar de nering zetten, en op een bepaald ogenblik regenerereert dat systeem zichzelf. Ik ben er zeker van dat dat zal gebeuren, het kapitalisme zal niet vanzelf in elkaar storten. Het is een viabel systeem dat werkt van crisis naar crisis, en het zal, in tegenstelling tot wat Marx dacht, nooit aanleiding geven tot zo'n explosie dat de hele boel in elkaar stuikt. Niet op economische gronden. Wel op basis van het ecologisch systeem dat tenonder zal gaan. Dat wel.

CV: Jaap Kruithof bleef strijden voor de goede doelen, zonder de hoop op te geven. Waarop moet politieke actie zich tegenwoordig richten?

Mortier: Wel, ik denk dat er programmapunten genoeg zijn. Namelijk de programmapunten die Jaap zelf had (glimlacht). Die zijn nog altijd actueel denk ik. Dat betekent dat men genuanceerd moet kunnen denken over de ideologie van de vrijhandel. Men moet dus niet per definitie tegen vrijhandel zijn, dat is onhoudbaar, maar men moet ijveren voor regulatie, om in eerste instantie de belangen van de zwakkeren te bescher-

men, en niet die van ons. Men moet dus de derdewereldlanden steunen. Dat lijkt me voor de hand te liggen. Iemand die vandaag niet andersglobalistisch is, dat is iemand die voor de status-quo is, en die aan de kant staat van de vernietiging van de planeet. De punten van het andersglobalisme zijn punten waar je achter kan staan. De zaken die te maken hebben met het voorkomen van de ecologische crisis zijn heel complex, maar iemand die zijn dak isoleert, bij wijze van spreken, die doet tenminste iets. Dat zal het probleem op zich niet oplossen natuurlijk, maar het zal tenminste een beetje helpen. Nog een actiepoint is dat men moet verzekeren dat iedereen een fatsoenlijk levensminimum heeft, hier en elders. Dat is een actiepoint waar iedereen zich toch moet kunnen achterscharen, en dat absoluut niet problematisch is, maar wat natuurlijk wel in het nadeel speelt van vele vormen van kapitalistische expansie is. Want er is kapitalistische expansie die niet verenigbaar is met zelfs maar een minimale herverdeling van de basisgoederen, zodat de belangrijkste behoeften van iedereen gedekt zijn. Het kapitalisme is als verdeelsysteem inefficiënt, en het genereert ongelijkheid, dat het niet kan oplossen. Dus telkens wanneer je aan de kant gaat staan van de slachtoffers van de ongelijkheid, dan sta je in elk geval aan de goede kant. Er zijn zoveel dingen waar men positie kan innemen. En wat ik van Kruithof leerde, was de aandacht voor wat de hoofdtegenstellingen zijn, en de nevenstellingen. Kruithof was een atheïst, maar hij ging nooit zeggen dat we de kerk in al haar aspecten moesten beginnen te bestrijden. Nee, Kruithof zag dat als een van de ideologische tegenstellingen. De belangrijkste, dat is die tussen links en rechts, tussen gelijkheid en ongelijkheid. Dus die tussen de verdedigers van de kapitalistische expansie en diegenen die dat systeem in banen willen leiden, of die daartegen zijn. Dat is de hoofdtegenstelling. En ik als atheïst ga kijken wie ik aan de andere kant, de katholieken, aan mijn kant kan krijgen. Kruithof is altijd voor doorbraakbewegingen geweest, en frontvorming van vrijzinnigen en katholieken. Voor Kruithof was een donkerblauwe liberaal, ook al was die vrijzinnig, een veel groter probleem dan een lichtrode katholiek. Ideologie speelt geen rol, het is de economische ingesteldheid die telt. Ik denk dat ik dat wel van Kruithof heb overgehouden. Kijk wat er op wereldschaal belangrijk is, analyseer het mondiaal systeem, en dan zie je dat de hoofdtegenstelling die is tussen het rijke Noorden, de hegemonie van de Verenigde Staten, en de rest van de wereld. En wat uit de rest van de wereld komt is niet per definitie in al z'n aspecten goed, maar het heeft toch het voordeel van de twijfel. Kruithof heeft daar zelfs stellingen ingenomen die impopulair waren, maar waar ik toch denk dat hij gelijk had. Bijvoorbeeld, op een bepaald ogenblik in verband met de Sandinisten in Nicaragua, een links regime. Toen de Sandinisten, die heel democratisch ingesteld waren, verkiezingen gingen organiseren, was Kruithof kwaad. Hij vond het regime te zwak om dat nu al te gaan doen. Eerst moeten ze consolideren, en binnen een aantal jaar kunnen ze dat doen, maar ze laten zich doen door de ideologie van de mensenrechten en de democratie, enzovoort. Het Westen is erin geslaagd hen die waarden te gaan opleggen. Nu, ik weet wel dat dat verhaal een beetje simpel is, maar toch heeft hij gelijk gehad. Dat experiment in Nicaragua is helemaal van de baan gelopen, omdat het regime eigenlijk niet hard genoeg heeft opgetreden. Had het de touwtjes wat langer in handen genomen, dan was dat misschien anders gelopen, en was er een stabiele democratie, die veel meer in de richting van sociaal-democratische verdeelmechanismen zou gegaan zijn.

CV: Is de analyse omtrent de VS, Europa en de Derde Wereld niet veel problematischer dan vroeger? Er is toch een heel groot verschil tussen Nicaragua en China? Als China, met een miljard mensen, repressief gaan optreden, dan is dat toch veel problematischer?

Mortier: Bij zo'n vraagstuk kom ik weer bij Kruithof terecht. Hij zou aanmanen om te kijken naar de hoofdtegenstellingen en de neventegenstellingen. De hoofdtegenstelling is die tussen de periferie en het centrum, maar dat er in de periferie ook centra zitten, dat zal wel, en daar moet je naar kijken. Wij zien op die ogenblik bijvoorbeeld dat de kern weer aan het verschuiven is in de richting van Azië, dus daar moet je ook rekening mee houden. Maar dat betekent niet dat je de belangen van China vandaag niet kunt verdedigen, omdat die tegelijkertijd in strijd zijn met een versnelde ontwikkeling van Afrika. Ongelijke ontwikkeling is een kost van het systeem, en je moet maar hopen dat je dat achteraf kunt corrigeren. Gelijke ontwikkeling is een norm die linkse mensen, ik ook, als ideaal zien, maar ze is in de praktijk niet haalbaar. En gezien vanuit het standpunt van tiersmondisme is dat heel problematisch, omdat die het Zuiden als een groep bekijkt. Het Zuiden is zelf bezig Afrika aan het afsnijden. Wie gaat de belangen van die verworpenen van de aarde gaan opnemen? Zoals Kruithof zei, dat zullen we later wel zien, maar eerst gaan we kijken dat de verdeling rechtvaardiger verloopt op wereldschaal, met behulp van integratiemechanismen. Ik weet dat dat niet sympathiek klinkt, omdat er dingen bij zitten die nog uit het marxisme komen en dergelijke meer, maar het is wel realistisch. Je kunt geen omeletten maken zonder eieren te breken. Dat is een wederkerend probleem.

CV: Wat moeten filosofen onthouden van Jaap Kruithof, en wat de maatschappij?

Mortier: Wat de maatschappij moet onthouden, is een heel pak. In eerste instantie moet men onthouden dat het moet kunnen om mensen in een discussie hard aan te pakken. Ik vind dat heel belangrijk. Kruithof deed dat ook. Ik herinner me dat ik naar aanleiding van het overlijden van Kruithof een haatbrief kreeg van iemand. Een haatbrief van iemand die ik van haar noch pluimen ken. Die begon te fulmineren tegen alles wat Kruithof heeft betekend, en je voelt aan dat die persoon hem zou tegen de muur zetten en executeren. Mensen die dwars denken, en tegen de stroom ingaan, verdienen een plaats in het intellectueel debat, en die moet hen gegeven worden. Dat is het belangrijkste wat een maatschappij kan leren van het optreden van Kruithof. Neem nu de zaak van Anja Hermans en Electrabel. Ik ben er zeker van dat Jaap onmiddellijk iets zou geschreven hebben. Dat meisje toont aan dat er een probleem is met de beveiliging van Doel, en wat besluit men? Het probleem bij haar te leggen. Tot mijn groot genoegen zijn er soms mensen die die taak nog opnemen. Naar aanleiding van de rechtszaak tegen Abou Jahjah bijvoorbeeld, zijn Vermeersch en voornamelijk Herman de Ley dan tussengekomen. Voor die taak te vrijwaren heb je een universiteit nodig, een onafhankelijke instantie die dat kan doen. Zonder universiteit lukt dat niet. Spijtig genoeg zijn er maar weinigen die tegen de gangbare zaken ingaan. Wat filosofen van hem kunnen leren, heb ik al gezegd. Je kunt niet zeggen dat Kruithof op dezelfde manier belangrijk is, of een systeem ontwikkeld heeft, zoals Sartre, Heidegger of Hegel. Dat heeft hij niet gedaan. Maar wat hij wel betekent, en blijft betekenen, is die insistentie op de mogelijkheid om op een manier aan moraalonderzoek te gaan doen die realistisch is en aansluit bij de hedendaagse wetenschappen. Moraliteit mag niet ver staan van de realiteit, maar moet betrokken zijn. Daarnaast zijn de thema's die Kruithof aansneet nog altijd actueel. Ik zie niet in hoe

ecologie minder belangrijk kan zijn dan begin jaren '80, toen Kruithof *De mens aan de grens* gepubliceerd heeft. Hetzelfde geldt voor het neoliberalisme. De kapitalistische expansie is nog altijd een probleem, en wie daar nu nog aan twijfelt, heeft een serieuze vijs los. En daarbij moet men kritisch staan tegenover vrijemarkt-ideologen. Wat filosofen ook nog moeten leren, is de nadruk op het verschil tussen ideologie en wetenschap. Kruithof maakte altijd heel goed het verschil tussen die twee. Hij was geneigd om, in navolging van Marx en de hele kennissociologie, standpunten te analyseren als een uiting van een ideologie. Hij heeft dat geïnterioriseerd. Wanneer mensen zaken naar voor brengen, moet je kijken waar die zaken voor dienen, en wiens belangen er achter steken. Ik vind dat nog altijd een goede manier van kijken. En het is niet omdat je een analyse maakt vanuit 1 standpunt, je ze niet vanuit een ander standpunt kunt analyseren. Kruithof zou zeggen dat in Nicaragua men te snel tot democratisering overging, maar dat wil niet zeggen dat hij democratie niet belangrijk vond hé. Hij vond dat heel belangrijk. Hij kon die nuance behouden. Ook dat kan je uit Kruithof halen: er zijn geen eenvoudige analyses mogelijk. De stelling dat enkel mensenrechten ertoe doen, dat is niet verdedigbaar. Op de schending van mensenrechten alleen kun je geen beoordeling van een politiek systeem baseren. Kruithof zou wel vinden dat de schending van de mensenrechten een fundamenteel probleem is, maar het moet wel in z'n context gezien worden. Dat is iets wat we van Kruithof kunnen onthouden: Je kunt genuanceerd denken, en de zaken vanuit verschillende perspectieven bekijken.

Interview & Redactie: Constantijn Vermaut